

บทที่ 4

สรุปผลการวิจัย

การวิจัยเรื่องพฤติกรรมการรังแกผู้อื่นของนักเรียนโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม จังหวัดปัตตานี ในครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพฤติกรรมการรังแกผู้อื่นและปัจจัยที่นำไปสู่การมีพฤติกรรมการรังแกผู้อื่นของนักเรียนโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในจังหวัดปัตตานี โดยงานวิจัยมุ่งศึกษาและตอบคำถามการวิจัยถึงสภาพครอบครัวและการเลี้ยงดู สภาพแวดล้อมในพื้นที่ที่มีปัญหาความรุนแรง และกฎระเบียบและการปกครองนักเรียนในโรงเรียนส่งผลต่อการมีพฤติกรรมการรังแกผู้อื่นของนักเรียนหรือไม่อย่างไร

1. พฤติกรรมการรังแกที่เกิดขึ้นในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในจังหวัดปัตตานีมีลักษณะและรูปแบบของการรังแกที่ไม่แตกต่างกับพฤติกรรมการรังแกของโรงเรียนอื่นๆ แต่ในทางหลักการ เป้าหมาย และวิสัยทัศน์ของโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามนั้นพฤติกรรมการรังแกกันไม่ควรเกิดขึ้นในโรงเรียน เนื่องจากด้วยเอกลักษณ์ของโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามที่มีการเรียนการสอนวิชาศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งมีรายวิชาที่เกี่ยวข้องหลักการศึกษาและคุณธรรมจริยธรรม รวมทั้งการเน้นให้นักเรียนได้มีการปฏิบัติศาสนกิจอย่างเคร่งครัด ซึ่งมีส่วนสำคัญในการขัดเกลานักเรียนให้มีคุณธรรม มีความประพฤติปฏิบัติที่สอดคล้องตามหลักคำสอนในศาสนาอิสลาม ดังสารจุฬาราชมนตรีที่กล่าวไว้ในหลักสูตอิสลามศึกษาว่า การนำหลักการของศาสนาอิสลามมาใช้ระบบการจัดการเรียนการสอนจะช่วยพัฒนาผู้เรียนให้เป็นคนดี มีความรู้ ความสามารถ มีความศรัทธามั่นต่ออัลลอฮ์ และมีบุคลิกภาพที่ดีงามตามแบบอย่างของนบีมุฮัมมัด (กระทรวงศึกษาธิการ, 2553) นอกจากนี้ในโรงเรียนจะมีการเรียนการสอนเนื้อหาเกี่ยวกับข้อห้ามและโทษของการทำร้ายร่างกาย อารมณ์ ความรู้สึกและจิตใจคนอื่น และแนวทางการมีพฤติกรรมที่ดีที่พึงประสงค์ตามหลักคำสอนของศาสนาอิสลาม เพื่อเสริมสร้างสังคมสันติสุข ดังที่ครูอับดุลรอหมานและครูซอลิฮะห์ได้กล่าวไว้ในบทที่ 2 ดังนั้นผลการศึกษาในครั้งนี้ทำให้ได้โจทย์วิจัยที่น่าสนใจสำหรับผู้ที่ต้องการศึกษาเกี่ยวกับพฤติกรรมการรังแกของนักเรียนในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในโอกาสต่อไป เช่น ปัจจัยการเรียนวิชาศาสนาส่งผลต่อพฤติกรรมการรังแกของนักเรียนในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามหรือไม่อย่างไร นักเรียนในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามที่มีความรู้ด้านศาสนาต่ำมีพฤติกรรมการรังแกสูงกว่านักเรียนที่มีความรู้ด้านศาสนาสูงหรือไม่อย่างไร การจัดโปรแกรมอบรมความรู้ด้านศาสนาแบบเข้มสามารถลดพฤติกรรมการรังแกของนักเรียนในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามได้หรือไม่อย่างไร และแนวทางการแก้ไขและป้องกันปัญหาพฤติกรรมการรังแกของนักเรียนในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามควรเป็นอย่างไร เป็นต้น

2. พฤติกรรมการรังแกกันระหว่างนักเรียนในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในจังหวัดปัตตานีส่วนใหญ่จะมีนักเรียนพบเห็นเหตุการณ์ แต่นักเรียนเหล่านั้นไม่กล้าที่จะห้ามปรามหรือเข้าไปช่วยเหลือนักเรียนที่ถูกรังแกเนื่องจากมีความกลัวว่าถ้าหากเข้าไปช่วยเหลือหรือเข้าไปห้ามปรามแล้วจะทำให้เพื่อนที่กำลังรังแกเพื่อนโกรธเคืองและโมโหแล้วเข้ามาทำร้ายร่างกาย รวมทั้งนักเรียนที่รังแกเพื่อนมักจะข่มขู่เหยื่อและผู้พบเหตุการณ์ว่าห้ามนำเรื่องที่เกิดขึ้นไปเล่าหรือฟ้องให้ใครฟังมิฉะนั้นอาจจะถูกรังแกมากขึ้นหลายเท่า ดังนั้นผลการศึกษาในครั้งนี้ทำให้ได้โจทย์วิจัยที่น่าสนใจสำหรับศึกษาเกี่ยวกับการสร้างความร่วมมือและการกล้าตัดสินใจในการแจ้งข้อมูลข่าวสารพฤติกรรมการรังแกของนักเรียนโดยผู้ที่พบเห็นเหตุการณ์ในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในโอกาสต่อไป เช่น จะมีวิธีใดบ้างที่ทำให้ผู้ที่เห็นเหตุการณ์การรังแกกล้าที่จะให้ข้อมูลกับครู จะดำเนินการอย่างไรให้นักเรียนที่ถูกรังแกกล้าให้ข้อมูลกับครูและพ่อแม่มือปกครอง การติดตั้งกล้องวงจรปิดสามารถแก้ไขและป้องกันปัญหาพฤติกรรมการรังแกของนักเรียนในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามได้หรือไม่อย่างไร และการพัฒนามาตรการและบทลงโทษนักเรียนที่มีพฤติกรรมการรังแกของนักเรียนในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามควรเป็นอย่างไรและสามารถแก้ไขและปัญหาพฤติกรรมการรังแกได้หรือไม่อย่างไร เป็นต้น

3. พฤติกรรมการรังแกกันระหว่างนักเรียนในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในจังหวัดปัตตานีมักจะเกิดขึ้นในบริเวณที่ลับตาคน เช่น บริเวณห้องน้ำหลังอาคารเรียน เป็นต้น หรือในห้องเรียนในเวลาที่ครูไม่อยู่ในห้อง และช่วงเวลาที่ครูมีอาจควบคุมนักเรียนได้ทั้งหมด ในบริเวณที่มีนักเรียนอยู่จำนวนมากจนยากต่อการสังเกตของโรงเรียน เช่น สนามเด็กเล่น และในโรงอาหาร เป็นต้น ดังนั้นผลการศึกษาในครั้งนี้ทำให้ได้ใจหายวิจัยที่น่าสนใจสำหรับศึกษาเกี่ยวกับการลดพื้นที่เสี่ยงที่มีโอกาสเกิดพฤติกรรมการรังแกของนักเรียนในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม เช่น การจัดตั้งอาสาสมัครเพื่อสำรวจ ตรวจสอบ และติดตามควบคุมนักเรียนสามารถแก้ไขและป้องกันปัญหาพฤติกรรมการรังแกของนักเรียนในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามได้หรือไม่อย่างไร การติดตั้งกล้องวงจรปิดสามารถแก้ไขและป้องกันปัญหาพฤติกรรมการรังแกของนักเรียนในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามได้หรือไม่อย่างไร และการพัฒนาพื้นที่สีขาวที่ทำให้ให้นักเรียนรู้สึกปลอดภัยจากการรังแกของนักเรียนในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามได้หรือไม่อย่างไร เป็นต้น

4. ปัจจัยสภาพครอบครัวและการเลี้ยงดูของครอบครัวส่งผลต่อพฤติกรรมการรังแกของนักเรียนในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามจังหวัดปัตตานีได้มากกว่าปัจจัยสภาพแวดล้อมในพื้นที่ที่มีปัญหาความรุนแรง และปัจจัยกฎระเบียบและการปกครองนักเรียนในโรงเรียน ซึ่งในการศึกษาครั้งนี้ยังสรุปให้เด่นชัดไม่ได้ว่าปัจจัยสภาพแวดล้อมในพื้นที่ที่มีปัญหาความรุนแรง และปัจจัยกฎระเบียบและการปกครองนักเรียนในโรงเรียนจะส่งผลต่อพฤติกรรมการรังแกของนักเรียนในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามจังหวัดปัตตานีได้มากเหมือนปัจจัยสภาพครอบครัวและการเลี้ยงดูของครอบครัวหรือไม่ ซึ่งจากการศึกษาพบว่าสภาพครอบครัวและการเลี้ยงดูจากทางบ้านมีผลต่อการกำหนดบุคลิกภาพของเด็กเมื่อเข้าสู่โรงเรียน โดยเด็กที่ต้องพบเจอสภาพครอบครัวที่มีปัญหาความรุนแรงมีแนวโน้มจะแก้ปัญหาด้วยความรุนแรงหรือหนีปัญหาโดยไม่ชี้แจง แต่เด็กที่ได้รับการเลี้ยงดูแบบตามใจมักจะแสดงอำนาจต่อคนอื่นเมื่อเข้าสู่โรงเรียน ในขณะที่ปัจจัยกฎระเบียบและการปกครองนักเรียนในโรงเรียน เป็นกฎระเบียบที่ใช้ในการขัดเกลาและควบคุมพฤติกรรมของนักเรียนให้มีวินัย มีความเรียบร้อย และเป็นที่พึงประสงค์ รวมทั้งมีการลงโทษนักเรียนเมื่อกระทำผิด จนส่งผลให้นักเรียนส่วนใหญ่มีพฤติกรรมที่พึงประสงค์ ในขณะที่นักเรียนที่มีพฤติกรรมการรังแกมักกล่าวว่าตนเองไม่ได้ให้ความสนใจเหตุการณ์หรือสถานการณ์ความรุนแรงในพื้นที่สักเท่าใดนัก ดังนั้นผลการศึกษาในครั้งนี้ทำให้ได้ใจหายวิจัยที่น่าสนใจสำหรับศึกษาเพิ่มเติมและรายละเอียดมากขึ้นเกี่ยวกับปัจจัยกฎระเบียบและการปกครองนักเรียนในโรงเรียนและสถานการณ์ความรุนแรงในพื้นที่ส่งผลต่อพฤติกรรมการรังแกของนักเรียนในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามได้จริงหรือไม่อย่างไร โดยควรทำการศึกษาวิจัยระยะยาว 5 ปี หรือ 10 ปี เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ชัดเจนและสามารถสรุปได้อย่างถูกต้อง และควรศึกษาในหลากหลายรูปแบบไม่ว่าการศึกษาวิจัยเชิงปฏิบัติการ การศึกษาวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม การศึกษาวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณา การศึกษาวิจัยเชิงทดลอง การศึกษาวิจัยเชิงปริมาณ และการศึกษาวิจัยเชิงพัฒนา เป็นต้น

5. นักเรียนที่รังแกคนอื่นส่วนใหญ่มีความรู้สึกไม่ชอบต่อพฤติกรรมการรังแกที่เกิดขึ้นหากตนเองถูกกระทำ แต่ในบางสถานการณ์ที่เกิดขึ้นนั้นบางครั้งมิได้มาจากความต้องการที่จะรังแกผู้อื่น เนื่องจากการรังแกผู้อื่นก่อนในบางครั้งเพื่อป้องกันมิให้คนอื่นมารังแกตนเอง ซึ่งคนที่ถูกรังแกก่อนนั้นอาจเป็นผู้ที่ตนเองต้องการให้รับรู้กับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น แต่ส่วนมากจะเลือกเหยื่อที่คิดว่าไม่กล้าตอบโต้กลับ ซึ่งมีได้เพียงถึงพฤติกรรมการรังแกในบางสถานการณ์ การมีพฤติกรรมการรังแกผู้อื่นของนักเรียนนั้นสามารถมองได้หลายด้านหลายแง่มุม ทั้งจากความต้องการที่จะรุกรานผู้อื่นเพื่อแสดงถึงความเหนือกว่าทางด้านกำลังอำนาจ ทั้งนี้เพื่อการได้รับสิทธิในหลายเรื่องมากกว่าเพื่อนคนอื่น เช่น การได้สิทธิใช้อุปกรณ์กีฬาของคนอื่น เป็นต้น แต่การรังแกผู้อื่นเพื่อเป็นการป้องกันตนเองเป็นเรื่องที่น่าเป็นห่วง เนื่องจากการเลือกวิธีนี้จะส่งผลกระทบต่อความรู้สึกนึกคิดของผู้ที่รังแกว่าตนจะต้องลงมือกระทำก่อนเพื่อไม่ให้คนอื่นมากระทำตน แม้ว่าเหยื่อของการถูกรังแกหรือถูกกระทำมิใช่บุคคลที่มุ่งหวังมิให้มารังแกตนก่อน หลายครั้งที่พบว่าเหยื่อของการถูกรังแกมักเป็นคนเดิมๆ ซ้ำๆ จนพฤติกรรมการรังแกจากคนหลายกลุ่มมาตกอยู่ที่คนๆ เดียว ดังนั้นแม้ว่าการรังแกจะเป็นพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ของผู้ที่รังแกเอง แต่พฤติกรรมการรังแกก็ยังดำรงอยู่ตราบโศกที่มันยังถูกใช้เป็นเครื่องมือในการป้องกันและต่อรองทางอำนาจในการอยู่ร่วมกันของนักเรียน

6. นักเรียนที่ถูกเพื่อนรังแกมักมีความรู้สึกต่อเหตุการณ์การรังแกที่เกิดขึ้นที่ไม่สามารถจะเข้าใจหรือตีความได้อย่างผิวเผิน แต่ถึงอย่างไรก็ตามนักเรียนที่รังแกผู้อื่นนั้นจะมีความสุขหรือสนุกสนานในตอนแรกเท่านั้น ซึ่งความรู้สึกสนุกสนานจะเปลี่ยนเป็นความหวาดกลัวการถูกทำโทษเมื่อผู้ถูกรังแกร้องไห้หรือไปฟ้องครู ทั้งนี้ความรู้สึกดังกล่าวยังมีความสัมพันธ์ต่ออายุของผู้ที่มีส่วนร่วมในการรังแกด้วยเช่นกัน ซึ่งนักเรียนที่มีอายุมากมักไม่ค่อยกลัวการถูกทำโทษเนื่องจากผ่านประสบการณ์มามาก จึงสามารถหาแนวทางที่จะไม่ให้ตนเองโดนทำโทษ เช่น การขอโทษผู้ที่ตนรังแก หรือการข่มขู่ เป็นต้น ผู้ถูกรังแกส่วนมากมีความรู้สึกไม่ติดต่อกับผู้รังแกตน และจะไม่เข้าไปใกล้หรือหลีกเลี่ยงจากสถานที่ที่ตนมักตกเป็นเหยื่อของการรังแก และมักไปทำกิจกรรมร่วมกับกลุ่มเพื่อนที่ไม่มีคนที่ชอบรังแกตนหรือใช้เวลาว่างทำกิจกรรมที่อยู่ในสายตาของครู นักเรียนที่ถูกเพื่อนรังแกมีทัศนคติที่ไม่ดีต่อการรังแกแม้ว่าบางครั้งตนเองจะเป็นฝ่ายกระทำ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับสถานการณ์และความประสงค์ แม้แต่ตัวนักเรียนที่เฝ้าการถูกรังแกเป็นใบเบิกทางเพื่อเข้ากลุ่มก็ไม่ได้มีความรู้สึกดีต่อการถูกรังแก ซึ่งได้แสดงออกมาทางอารมณ์ความรู้สึก การสร้างความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องในการอยู่ร่วมกันของนักเรียนเป็นแนวทางที่ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องต้องเร่งรีบดำเนินการให้เกิดขึ้นเป็นมาตรฐานโดยเร็ว พร้อมทั้งมีการฝึกฝนอบรมทักษะในการแก้ไขสถานการณ์เมื่อตกเป็นเหยื่อของการถูกรังแก พร้อมทั้งส่งเสริมให้นักเรียนมีความตระหนักในคุณค่าของตนเองและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับนักเรียนต้องค้นหาความสามารถในตัวนักเรียนแต่ละคนเพื่อพัฒนาให้เด่นชัดและนำมาเป็นสื่อแทนการถูกรังแกในการเข้าสังคมของนักเรียน

7. ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องต่างก็แสดงความรู้สึกและทัศนคติต่อพฤติกรรมการรังแกในแนวทางเดียวกัน ต่างคิดว่าพฤติกรรมการรังแกเป็นพฤติกรรมที่ไม่ควรเกิดขึ้นในโรงเรียนและทุกคนที่เกี่ยวข้องควรมีมาตรการและแนวทางป้องกันปัญหาดังกล่าว เช่น

7.1 สร้างความเข้าใจการเป็นมุสลิมที่แท้จริง การแก้ปัญหาในเรื่องใดก็ตามที่เกิดขึ้นกับมนุษย์จำต้องเข้าใจถึงภาวะภายในจิตใจส่วนบุคคลของตัวคนที่เขาเป็น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องที่มีความละเอียดอ่อนแต่ทรงอิทธิพลต่อความคิดและบุคลิกภาพอย่างความเชื่อหรือศาสนา โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในพื้นที่จังหวัดปัตตานีล้วนมีนักเรียนทุกคนที่เป็นมุสลิม ซึ่งความเป็นมุสลิมที่ตื้นตันสิ่งที่ใช้ตัดสินคือความยำเกรงต่อพระองค์อัลลอฮ์ตามที่ถูกบัญญัติในอัลกุรอานและสุนนะฮ์ของท่านรซูล (ซ.ล.) แม้ในพื้นที่จะมีวัฒนธรรมของมุสลิมอยู่มากมาย แต่นั่นไม่ใช่คำตอบอย่างชัดเจนว่า คือ อิสลามที่ถูกต้องที่สามารถนำมาเป็นบรรทัดฐานในการอบรมขัดเกลาเยาวชนในพื้นที่ได้โดยไม่ต้องตั้งคำถาม ดังนั้นกระบวนการแก้ปัญหาการรังแกกันลักษณะนี้มีไว้เป้าหมายแค่ช่วงเวลาที่ยังเป็นเด็ก แต่ยังเป็นการเตรียมพร้อมที่จะสร้างทรัพยากรมนุษย์ที่เพียบพร้อมด้วยองค์ความรู้และคุณภาพของจริยธรรมในตัวบุคคลและสังคม

7.2 หลีกเลี่ยงการตอกย้ำเรื่องความรุนแรงทั้งจากครอบครัว โรงเรียน และสังคม แม้ความรุนแรงจะมีอาจจัดออกไปจากสังคมได้ แต่เป็นเรื่องจำเป็นที่จะต้องจำกัดกรอบของความรุนแรงมิให้ไหลมาสู่เยาวชนจนเกินกว่าที่จะใช้พิจารณาแยกแยะได้ ครอบครัวต้องเป็นจุดเริ่มต้นที่จะไม่แสดงความรุนแรงต่อกันทั้งทางกายหรือคำพูด พร้อมทั้งร่วมมือกับทางโรงเรียนที่จะแก้ปัญหาเมื่อนักเรียนกระทำความผิดด้วยวิธีการที่ไม่ใช้ความรุนแรงหรือหลีกเลี่ยงการใช้ความรุนแรงให้มากที่สุด เนื่องจากต้องการจัดสรรพื้นที่หรือเวลาบางส่วนให้นักเรียนหลุดพ้นจากเรื่องราวของความรุนแรงในสังคมที่ถูกป้อนเข้ามาจากสื่อต่างๆ ทั้งนี้ครอบครัวและโรงเรียนต้องมีแนวทางที่จะสอนให้เด็กเข้าใจความรุนแรงที่เกิดขึ้นในพื้นที่หรือสังคม พร้อมทั้งมีกระบวนการที่จะดูดซับความรุนแรงในตัวเด็กออกมาด้วยกับวิธีการที่เหมาะสมและไม่ขัดต่อหลักการศาสนาอิสลามที่เด็กมีความศรัทธา พร้อมกันนี้หากมีเวลาและโอกาสให้พานักเรียนไปยังพื้นที่อื่นที่มีใช้พื้นที่เดิมๆ อย่างที่เคยใช้ชีวิตในช่วงเรียนหนังสือ เช่น การไปทัศนศึกษาต่างจังหวัด การเข้าค่ายอบรมคุณธรรมจริยธรรม การเรียนรู้ชุมชนต่างภาษา ต่างวัฒนธรรม หรือแม้กระทั่งการพานักเรียนไปยังชุมชนมุสลิมในพื้นที่อื่นเพื่อเชื่อมสัมพันธ์ เป็นต้น วิธีการเหล่านี้ช่วยให้นักเรียนมีความรู้ทางสังคมและวัฒนธรรมที่หลากหลาย มีมุมมองในชีวิตที่รอบคอบรอบด้านมากยิ่งขึ้น และการเดินทางทุกครั้งนั้นจำเป็นต้องมีการพูดคุยเรื่องคุณธรรมผ่านกิจกรรมด้วยวิธีการที่สอดคล้องกับความสนใจของนักเรียน

7.3 ครูควาใช้กฎระเบียบของโรงเรียนเป็นมาตรฐานในการควบคุมพฤติกรรมอันไม่พึงประสงค์ของนักเรียน แต่วิธีการแก้ปัญหาในบางกรณีนั้นอาจใช้กฎระเบียบของโรงเรียนเพียงอย่างเดียว ครูจึงอาศัยความใกล้ชิดที่มีต่อนักเรียนเป็นอีกแนวทางในการแก้ไขพฤติกรรมของนักเรียน แต่ถึงอย่างไรก็ตามครูทั้งหมดมีความรู้สึกเป็นห่วงต่อ

สถานการณ์การรังแกกันของนักเรียน โดยเฉพาะอย่างยิ่งครูฝ่ายปกครองและครูที่ต้องดูแลนักเรียน หากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นสามารถแก้ไขปัญหาดังกล่าวได้ก็จะไม่นำเรื่องสู่ผู้บริหารโรงเรียน แต่ในบางกรณีที่พฤติกรรมมีความรุนแรงหรือเกิดขึ้นจากบุคคลเดิม ๆ จนครูมีอาจจัดการแก้ไขได้ด้วยตนเอง จะเป็นหน้าที่ของผู้บริหารโรงเรียนในการแก้ไขปัญหาหรือกำหนดมาตรการคาดโทษแล้วแต่กรณี จากบทบาทหน้าที่ของครูในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามนั้นจะมีมากกว่าเพียงเรื่องการจัดการเรียนการสอนตามหลักสูตร ครูต้องเป็นแบบอย่างที่ดีแก่นักเรียน โดยเฉพาะอย่างยิ่งมารยาททางสังคมและความเคร่งครัดในหลักการศาสนา ครูจำเป็นต้องแสดงออกถึงความเป็นมิตรที่ต้องการช่วยเหลือเมื่อนักเรียนประสบปัญหาทางพฤติกรรม ทั้งในฐานะที่เป็นผู้กระทำ ผู้ถูกกระทำ หรือผู้ที่อยู่ร่วมในเหตุการณ์ ทั้งนี้ครูต้องสอนและเสริมทักษะแก่นักเรียนเมื่อประสบปัญหาดังกล่าวโดยใช้แนวทางสันติวิธีมากกว่าการใช้กำลังความรุนแรงเข้าแก้ไขปัญหา และหากสถานการณ์มีแนวโน้มที่อาจนำไปสู่ความรุนแรงนักเรียนจำเป็นต้องแจ้งให้ครูทราบ แต่ทั้งนี้ครูจำเป็นต้องติดตามพฤติกรรมนักเรียนอย่างใกล้ชิดอยู่แล้วแม้ว่าจะไม่มีพฤติกรรมอันพึงประสงค์เกิดขึ้นหรือไม่มีการแจ้งเรื่องราวร้องเรียนจากนักเรียนก็ตาม ทั้งนี้เพื่อเป็นการศึกษาแนวทางในการสร้างระเบียบในการอยู่ร่วมกันอย่างมีมิตรไมตรีระหว่างกันของนักเรียนในโรงเรียน ทั้งนี้การติดตามนักเรียนที่มีพฤติกรรมเสี่ยงต่อการมีพฤติกรรมไม่พึงประสงค์หรือฝ่าฝืนกฎระเบียบของโรงเรียน จะเป็นอีกแนวทางหนึ่งที่ครูใช้ในการประเมินติดตามนักเรียนของแต่ละคน ทั้งนี้เนื่องจากนักเรียนที่ฝ่าฝืนกฎระเบียบของโรงเรียนเป็นประจำและไม่ถูกทำโทษหรือถูกทำโทษแต่ไม่ได้มีการปรับปรุงตัว อาจก่อให้เกิดทัศนคติต่อต้าน ต่อต้านกฎระเบียบ และหากนักเรียนที่มีคุณลักษณะเช่นนี้ไปรังแกผู้อื่นแล้วถูกทำโทษก็อาจไม่ได้ส่งผลให้มีการปรับปรุงตัวแต่อย่างใด เนื่องจากปกติก็ถูกทำโทษด้วยความผิดอย่างอื่นอยู่แล้ว

8. ผลการศึกษาในครั้งนี้เป็นประโยชน์ต่อบุคคลและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องโดยตรง เช่น ครูอาจารย์ บิดามารดา ผู้ปกครอง ผู้นำศาสนา ผู้นำท้องถิ่น นักสังคมสงเคราะห์ และข้าราชการในหน่วยงานต่าง ๆ เป็นต้น ที่ต้องให้ความสำคัญ ให้ความสนใจ และให้ความเอาใจใส่เป็นพิเศษเพื่อให้ความช่วยเหลือและปรับปรุงแก้ไขให้เป็นพฤติกรรมที่เหมาะสม และเป็นการป้องกันไม่ให้นักเรียนมีพฤติกรรมที่รุนแรงมากขึ้นต่อไป โดยประการที่ 1 ควรใช้แบบคัดกรองเพื่อวัดพฤติกรรมเสี่ยงต่อการรังแก เป็นวิธีการหนึ่งที่จะช่วยให้ทราบถึงพฤติกรรมการรังแกกันของนักเรียน และเป็นเครื่องมือประเภทหนึ่งที่ใช้ในการพิจารณาเพื่อจำแนกบุคคลที่เป็นกลุ่มเสี่ยงหรือมีพฤติกรรมการรังแกผู้อื่นตามเกณฑ์การคัดกรอง เพื่อให้การช่วยเหลือป้องกันหรือแก้ไขปัญหา ดูแลให้ความช่วยเหลือได้อย่างถูกต้องตรงกับบุคคล มีความรวดเร็ว มีเป้าหมายชัดเจน ซึ่งบางครั้งบางกรณีจำเป็นต้องแก้ไขอย่างเร่งด่วน เช่น แบบคัดกรองพฤติกรรมเสี่ยงต่อการรังแกผู้อื่นของนักเรียนโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในจังหวัดสงขลา (เกษตรชัย และหิมา และอุทิศ สังขรัตน์, 2554) และแบบคัดกรองพฤติกรรมเสี่ยงต่อการทะเลาะวิวาทของวัยรุ่น (รุ่งรังสิมา สัตยาไชย, 2549) เป็นต้น และประการที่ 2 ควรใช้โปรแกรมป้องกันหรือลดพฤติกรรมการรังแกผู้อื่น ซึ่งเป็นโปรแกรมที่มีความเหมาะสมและมีประสิทธิภาพ และผ่านการกระบวนศึกษาวิจัยหรือทดลองตามหลักวิชาการ เช่น โปรแกรมการควบคุมตนเองเพื่อลดพฤติกรรมก้าวร้าวของเยาวชนหญิงที่กระทำความผิด (สาวิตรี ล้ำเลิศ, 2552) และการให้คำปรึกษาตามแนวพุทธศาสตร์ที่มีต่อการลดพฤติกรรมก้าวร้าวของนักเรียนอาชีวศึกษา (พระมหาสมหวัง จันทราวุฒิก, 2549) เป็นต้น และในการศึกษาวิจัยครั้งต่อไปควรมีการวิจัยถึงแนวทางการแก้ไขปัญหาพฤติกรรมการรังแกผู้อื่น รวมทั้งการศึกษาเกี่ยวกับการพัฒนาแบบคัดกรองพฤติกรรมเสี่ยงต่อการรังแก และโปรแกรมลดและป้องกันพฤติกรรมการรังแก เพื่อป้องกันมิให้พฤติกรรมการรังแกเป็นปัญหาที่ทวีความรุนแรงมากขึ้นจนกลายเป็นปัญหาสังคมที่ยากต่อการแก้ไขต่อไปในอนาคต นอกจากนี้ควรมีการศึกษาเกี่ยวกับพฤติกรรมของนักเรียนที่สูญเสียคนในครอบครัวจากเหตุการณ์ความรุนแรงในพื้นที่ที่มีผลต่อการกำหนดบุคลิกภาพเมื่อเข้าสู่สังคมโรงเรียน ที่ทำงาน หรือชุมชน